

APPENDIX NEVELÉSTÖRTÉNETI MUNKÁKHOZ (A „fekete pedagógia” történetéből)

Vincze László

A neveléstörténet = idill. Idill prózában: „A családi életet meghittség jellemzi. A nő hűséges élettársa urának; gondos sáfárja házának és szerető anyja gyermekének... a homéri költemények a szülői szeretetnek meghatározó nyilvánulásait őrizték meg azokban a közbeszótt genre-képekben, melyeknek finom ecsetvonásai ma is bámulatra ragadnak. Mennyire megindít az emberölő Hektor gyengéd szeretete neje Andromache és kis fia Astyanax iránt! A családi életnek mily bensőségére vall, a gyermeknek mekkora megbecsülését bizonyítja az a híres jelenet a maga lélektani igazságával és örök emberi mivoltával... S most következik az idill versben:

»Tündöklő Hektor így szólt s magzatja felé nyúlt
.....
Ahogy a harczból jön, s mikor ellenséget elejtvén
Véres zsákmányt hoz, neki szívből öröjlön az anyja!
Így szólott s kedves nejének ölére helyezte.
Magzatját, ki is illatozó keblére szorítja.
És mosolyogva könyez...«,

Mindezt *Fináczy Ernő* (1922) egész Európában páratlan méretű *Neveléstörténetének* első kötete alapján idéztük a 24. lapról, ahol is az ókori görögség körében folyó kérdéseket elemzi, rendkívül alaposan, a tárgyhoz illő részletességgel, közel 200 oldalon. A 64. oldalon – ne feledjük fentieket! – ezt olvassuk: „Spártában... ha a kisedet gyenge vagy nyomorék volt, könyörület nélkül megölték...” Athénben pedig „a fiú gyermeket ötödnapra születése után a családi tűzhely körül hordozták (amphidromia) s ez alkalommal kellett az apának ünnepi módon kinyilatkoztatnia, vajjon a gyermeket fel akarja-e nevelni, avagy ki akarja tétetni? (mint Spártában a Taigetosz sziklára), ahol előbb-utóbb rátalálnak a vadállatok és gyomruk a csecsemő temetőjévé lesz.”

Ezt tanultuk és tanítottuk „a bájos társadalmi élet hazájáról”, Athénről és „a rideg, de tiszta életű” Spártáról...

A neveléstörténet csak az idillt konstatálta és dokumentálta. És ez így tart napjainkig is. Az idill azonban a valóságnak csak az egyik oldala amint prózában és versben már utaltunk erre. A valóság másik oldalát nem vettük észre. Pedig már 1916-ban megjelent

G. Payne *The Child in Human Progress* című munkája, amelyik az idillen túlmutat, az érem, a valóság másik oldalát is megmutatja. Ez a munka azonban szinte teljesen elkerülte a neveléstörténetírók figyelmét. A neveléstörténetírók megmaradtak a kitaposott úton, legfeljebb a stílusuk változott. *Finánczynak* az idillhez jól illő rokokó hangvételét a szárazabb, unalmasabb „tárgyilagos” stílus váltotta fel. Olyanformán, mint az irodalomtörténetben *Beöthy Zsolt* rokokó-dagályosságát *Pintér Jenő* szintelensége. Mintha a pedagógiáírók komolyan vették volna *Rousseau* kétségbeesett ágálását, hogy a gyerekek részére írt történelem könyveket meg kell hamisítani, mert ha a valóságot mutatjuk meg nekik, a történelmi valóságot – és nem annak égi mását –, akkor kétségbeesésbe sodorjuk, netán öngyilkosságba kergetjük tanítványainkat. Megszépíteni, elhallgatni a valóság egyes elemeit azonban: hamisítás. Történelemhamisítás, amit a neveléstörténetíró engedhet meg magának a legkevésbé. A valóság, az érem mindkét oldalának megmutatása nem deheroizálás, nem illúziórombolás, vagy ha az, akkor is meg kell tennünk.

Újabban, egyre-másra jelennek meg neveléstörténeti munkák, amelyek a valóság egészének feltárására, az érem másik oldalának bemutatására is vállalkoznak (*Ariès*, 1973; *Taylor*, 1974; *Hunt*, 1970; *Despert*, 1970).

Mindezekről a neveléstörténetírás alig vesz tudomást, noha például *Ariès* munkáját a történészek „szent olvasmányként” emlegetik. A leginkább idézett munkák közül említjük meg *Lloyd DeMause* (1975) könyvét és *Jos van Ussel* (1977) németül is megjelent munkáját, mely utóbbi, mint címe is jelzi (*Sexualunterdrückung, Geschichte der Sexualfeindschaft*), a gyerekek kizsákmányolásának, elnyomásának egyetlen aspektusával foglalkozik: a gyerekek szexuális elnyomásával.

A téma szempontjából számbavehető munkák egyértelműen megállapítják, hogy minél távolabb megyünk vissza a történelembe, annál inkább látjuk, hogy mennyire elhanyagolták a gyerekeket, mennyire nem törődtek velük, sőt: ütötték-verték őket, „kitették”, hogy elpusztuljanak, szülők, anyák megölték gyerekeiket, „perverz” szexuális célokra eladták, használták a gyerekeket. S nem elszórt, különleges esetekről van szó! Sok esetben törvény védte ezeket a visszaéléseket, illetve „rituális előírások” szerint történt a gyerekek kínzása, elpusztítása. Mindenkor és mindenütt kidolgozták a brutális visszaéléseket „bagatellizáló”, mentő elméleteket; ideológiát szerkesztettek, hogy feloldják „a bűnt”, amely abból adódott, hogy az ember – az anya – létét legerősebben meghatározó ösztönével („anyai ösztön”) fordult szembe. Ha szörványos esetekről volna szó, szélsőséges esetekről, akkor könnyű volna elintéznünk a problémát, a „lélektani” problémát. Szadizmust-mazochizmust-perverzitást (neurózist-pszichózist) emlegetnénk. Persze, még ebben az esetben is felvetődnek a kérdések: miért lettek – ha szörványosan is – szadistává-mazochistává, perverzzé, neurotikussá-pszichotikussá az anyák, oly mértékben, hogy képesek voltak megölni gyermekeiket? A kérdés feltevése akkor jogos, ha abból indulunk ki, hogy szadistává-mazochistává stb. lesz az ember, s nem annak születik.

Az anyai ösztönök működése aktuálisan meghatározott. Pontosabban: történelmi-társadalmi változások állandóan változtatják, meghatározzák az anya-gyerek kapcsolat jellegét. A társadalom az anyából – mint látni fogjuk – gyereke gyilkosát képes formálni.

A gyermekek ellen elkövetett visszaélések, bűnök három csoportba sorolhatók: (1) a gyerekek elpusztítása, (2) büntetés jellegű „rendszabályok” alkalmazása, (3) a gyerekek ellen elkövetett szexuális jellegű visszaélések.

A gyerekek elpusztítása

Archeológusok meggyilkolt, „feláldozott” gyerekek ezreinek csontjait ásták ki 7000 évvel időszámításunk előttig visszamenően, s a feliratok azt mutatják, hogy gyakran előkelő családok is feláldozták gyerekeiket. Henrie Vallois történelem előtti fossziliákban olyan nyomokra bukkant, amelyek azt mutatják, hogy elsősorban leánygyerekeket áldoztak fel. *Plutarchos* arról ír, hogy Karthagóban gyerekeket áldoznak az isteneknek, és ha például egy-egy előkelő (értsd: „gazdag”) családnak nincs gyereke, vesz egyet – nyilvánvalóan a szegény családtól –, hogy legyen mit bemutatnia az éppen megkörményezésre kiszemelt istennek. Az „áldozat bemutatása” úgy történt – írja *Plutarchos* –, hogy a gyerek torkát átvágták, és az anyának zokszó nélkül kellett végignéznie a rituális gyilkosságot, mert ha sírni talált, akkor az áldozat nem volt érvényes, és így a gyerek vételárát vissza kellett adni.

Megdöbbenünk ezen a kegyetlenségen.

A pszichológusok sokféle magyarázattal szolgálnak. Íme: az anya-gyerek kapcsolat jellege – írják – endogén tényezőknek megfelelően változik, szükségszerű egymásutánban következnek a kapcsolat egyes fázisai. Van olyan fázis, amikor az anya olyannyira saját testéhez tartozónak érzi a gyereket, mint bármely testrészét, vagy akár egy kelést a testén; a gyereket egyáltalán nem érzékeli külön személyiségként, s így jogosnak érzi – a közösség ezt kívánja mintegy elvárja tőle, bizonyos tévhitek, babonák, törvények, konvenciók nevében – a gyerek elpusztítását. A gyerek élethez való jogát nem ismeri, igényeit, szükségleteit képtelen felfogni – ma divatos szóval élve –: empátiára képtelen, tehát könnyen végez vele; sőt – minthogy az istenek kegyét keresi – emelt fővel hajítja végre a gyilkosságot. Mindez azonban csak feltételezés, amelyet ha elfogadunk is – felmerül a kérdés: miért olyan kegyetlen, brutális a rituális előírás? „Zokszó nélkül vágja el az anya gyermeke nyakát!” Nézzé végig zokszó nélkül, amint elvágják gyermeke nyakát! A rituális előírás nem „öncélú” cselekedetre ösztönöz. Az istenekre utalnak, de nagyonis földi érdekekről van itt szó, a család, illetve az egész közösség, az egész társadalom anyagi érdekeiről. A gyereket el kell pusztítani, mert a gyerek teher. A „Taigetosz-módszer” világosan mutatja, hogy miről van szó. Az előkelő, gazdag athéni arisztokrata „családtervezést” végez. Ha egy-két gyerek van a családban, akkor a vagyon, a földbirtok egy-két gyerek kezén marad, ha több gyerek volna, akkor a család pauperizálná. De ilyen nyíltan a születésszabályozásról nem lehet beszélni, mert ennek esetleg éppen az anya, az anyai ösztön ellenszegülne. Tehát a gyerek érdekéről (nem életképes, gyenge stb.), illetve az istenek akaratáról (áldozatot kell hozni az istenek kegyeiért, hogy jól sikerüljön a vadászat, a hadi vállalkozás) stb. kell beszélni, s mindjárt a feláldozást is megadja a súlyos bűn, az anyai ösztön ellen elkövetett merénylet, a gye-

rekgyilkosság terhe alól. („A gyerek teher!” A nomadizáló törzseknél például egy-két gyerekkel még könnyen boldogul az anya és az apa, de mit kezdenek több gyerekkel a vándorlás idején. Nem is beszélve a gyerekek táplálásáról. Ezért oly általános a gyerekek elpusztítása – sokszor, ugyancsak materiális okok miatt – szinte napjainkig. Csak a mód-szer változik.

Időzzünk még egy kicsit a rituális előírások kegyetlenségénél. A rituális előírások általában kiméretlenek, kérlelhetetlenek, kegyetlenek. Az istenekről van szó! Csorba esne a tekintélyükön, ha egykönnyen megvesztegethetők volnának. Súlyos áldozatot kell hozni, hogy kegyüket megnyerjük. Izsákot fel kell áldozni! Persze munkaerőgazdálkodásról, utánpótlásról is szó van, s ez magyarázza *Henrie Vallois* észrevételének helyességét: lányokat gyakrabban áldoztak az istenek oltárán, mint fiúkat, mert a lány kisebb értékű munkaerőt jelentett például a vadászati, hadi stb. vállalkozások idején. Említsük meg azt is, hogy a kegyetlen előírásokban a mágus-ideológus ravaszságát is feltételezhetjük. „Zokszó nélkül” kövesse az anya a rituális előírásokat. A mágus ugyanis – függetlenül attól, hogy mennyire hitt az általa képviselt ideológia-mágia erejében – kénytelen tapasztalni, hogy követelményeivel csak híveit, s nem az isteneket befolyásolja. A hívek mindent megtesznek, a vállalkozás mégsem sikerül. A mágus menti, ami menthető: „nem tetted zokszó nélkül!” S hozzáteszi: „az isteneket nem lehet becsapni...”

Válogathatunk a modern lélektan hipotézisei között. Magyarázó elvekben bővelkedünk: „kivetítés, rávetítés” (Projekció), „átvitel” (Übertragung) stb. Ezek a hipotézisek abból indulnak ki, hogy az ember tele van büntudattal. (Az egyház így tanítja: „eredendő bűn”, a mélylélektan így: „ödipuszkomplexum”, mi így: kialakítjuk a gyerekben a büntudatot, beléneveljük a sok szükséges és szükségtelen tilalomfa kitűzésével, tapintatosan vagy brutálisan) Szeretnénk megszabadulni ettől a büntudattól, a büntől.

Érdekes ellentmondásba keveredik a mélylélektan, amikor a gyermekgyilkosság (a szülők által!) magyarázatához a projiciálás hipotézisével él. Egyfelől ugyanis azt tanítja, hogy az ember „pszichogenetikus fejlődésének” megfelelően eljut abba a fázisba, amikor felismeri negatív érzelmeit, indulatait – büntudat! – ezektől szabadulni szeretne, ezért projiciálja a gyerekebe. Ha megöli gyerekét – véli tudatalatt – akkor megszabadul a negatív indulatoktól, bűneitől. Mintegy tudatalattijának parancsára cselekszik. Másfelől – mint írtuk – a pszichogenetikus fejlődés bizonyos fokán – hirdetik Freud késői tanítványai – az anya annak idején empátiára még képtelen volt, márpedig a gyermekgyilkosság az anyák részéről, éppen a pszichogenetikus fejlődésnek ebben a fázisában oly gyakori és kegyetlen, hogy megdöbbenésünket váltja ki. Az anya-gyerek kapcsolatban – úgy véljük – az empátiának ösztönalapja van, ami sokféle formában megmutatkozik. Ezzel szemben: a büntudat társadalmi termék. Hogyan volna lehetséges tehát, hogy projiciálásra már képes az anya, amikor még empátiára képtelen?

Persze sem *Freud*, sem tanítványai nem a levegőből merítik magyarázó elveiket. Ősi, és olykor ma is élő szertartásokra hivatkoznak, amelyekben az ember projekcióhoz folyamodik, hogy megtisztuljon, megszabaduljon bűneitől. Ma is él zsidók között az a szertartás, hogy bizonyos ima segítségével a férfi egy kakasra, a nő egy tyúkra átviheti bűneit. A kakast, a tyúkot rituális előírások szerint levágják, megeszik, s ezzel ki-ki megszabadul bűneitől. Ma is él a szertartás, mert a hagyomány túléli az egykori meg-

győződést, babonává lett a vallásos hit eleme, s az ember cselekszik a babona szerint, noha tudja, hogy babona, s nem hisz a babonában. Illetve: hisz is meg nem is. Fél! Az élet olyan félelmetes, s egyre félelmetesebb, hogy a kiszolgáltatottságát teljes mértékben átélő-érzékelő ember összekacsint az irracionális erőkkkel. „Mit lehet tudni?” – gondolja, amikor történelmi-társadalmi erők sodrában a *ráció* felmondja a szolgálatot.

Joseph C. Rheingold (1967) a lány és anyja közötti ödipális konfliktus alapján magyarázza a gyermekgyilkosság kérdését. Azt fejtegeti, hogy a lány büntudatot érez anyjával szemben, mert apja iránti „bűnös érzelmeit” nem tudta megfelelően feldolgozni, szublimálni. Ezért, amikor szül az a „szörnyű kívánság” merül fel benne, hogy bárcsak ne lett volna anyává, mert gyermeke világrahozatalával csak provokálja anyja (lappangó, elfojtott, netán manifeszt) gyűlöletét. Gondolatmenetét *Rheingold* klinikai dokumentumokkal támasztja alá, melyek igazolják, hogy az anyák sokkal gyakrabban kívánják éppen megszülető gyermekeik halálát, mint ahogy azt egyáltalán hisszük. Ezzel a „szörnyű kívánsággal” hozza összefüggésbe *Rheingold* „a gyermekági depresszió” ismert kórképét is. S hogy gondolatmenetét tovább hitelesítse, pszichoanalitikus gyakorlatára is hivatkozik. Pszichoanalitikus kezelésben lévő anyáknál – írja – nagyon gyakori „vágy-fantázia”, hogy gyermeküket megöljék, megfojtsák, lefejezzék. Semmi okunk sincs arra, hogy a szerző tapasztalatait kétségbe vonjuk, elutsítsuk, csak általános érvényét nem fogadjuk el. Mind a gyermekági depresszió, mind a szörnyű „vágy-fantázia” igazolásához, megértéséhez rendkívül pontos, differenciált körleírásra, esettanulmányra volna szükség, hogy minden konkrét esetben megállapítsuk a tünetek okát. Ilyennel nem szolgál a pszichoanalízis. Ellenhipotézisekkel nem akarunk élni, ezért általánosságban csak arra utalunk, hogy a mélylélektani kutatás a „beteges”, a nem normális felől igyekszik megközelíteni az egészséges, a normális ember lelki életét, lelki mechanizmusát, s a beteges jelenségek alapján általánosít, mondván, hogy ami a manifeszt elmebetegnél szélsőséges formában jelentkezik, az korlátozottabb formában az „un. normálisnál” is ott van. Azaz: a pszichotikus és a normális között csak mennyiségi és nem minőségi a különbség. Ez az emberszemlélet viszi félre a teoretikusokat a gyermekgyilkosság problémájának magyarázatában is. A mélylélektani magyarázatokkal napjainkban csak odáig jutottunk, hogy a korai babonás-vallásos, tudománytalan magyarázatokkal szemben tudományosnak látszó, többnyire rendkívül izgalmas hipotézisekkel a lélektan területére toljuk a társadalmi kérdéseket, a társadalom helyett a lélektanra hárítjuk a problémák megértését, megmagyarázását, megoldását. A lényegét illetően azonban mindegy, hogy a végső fokon családi-társadalmi, anyagi kérdéseket babonás-vallásos vagy lélektani spekulációkkal takarjuk-e el a tisztánlátás elől.

A család anyagi létét, „életszínvonalát” veszélyeztető szaporodástól való félelem, a védekezés olyan helyzetet teremt, hogy *Polybius* joggal ír arról, hogy Görögország elnéptelenedik. Rómában pedig *Augustus* császár után 200 éven át kísérletet tettek arra, hogy fizetnek azoknak a családoknak, akik életben hagyják gyermekeiket; *Philon*, a filozófus pedig elsőként tiltakozik és ír a gyermekgyilkosságok ellen, de csak 374-ben hoztak tiltó törvényt ellene. Ez is csak a „de facto” gyilkosságra vonatkozott, az indirekt gyilkosságok tovább is folytak. A gyermekgyilkosságok témakörén belül külön kellene szólni a „lányanyák” gyermekeik ellen elkövetett merényleteiről. Ez azonban olyan

magától értetődően társadalmi probléma, hogy semmiféle „háttérmagyarázatra” nincs szükség. Az előítéletek hatalma, kényszerítő ereje semmivel sem kisebb, mint a mágius, babonás-vallásos-rituális előírások ereje. Napjainkban legfeljebb azt kérdezhetjük, hogy meddig nevezzük még „leányanyának” azt, akit nem a pap vagy az anyakönyvvezető, hanem egy választott férfi tesz asszonnyá, anyává?

Büntetés jellegű „rendszabályok” alkalmazása

Nehéz volt leírunk ezt a mondatot: „A gyerek teher.” De le kell írni, ha reális magyarázatát akarjuk adni a visszaéléseknek, amelyeket a gyerekek ellen a szülők, a felnőttek, az anyák évszázadokon át elkövettek és elkövetnek ma is. Londonban 50 iskolában felmérést végeztek, s kiderült, hogy a testi fenytést még ma is alkalmazzák. 100 tanulóra átlag 50 ütés számítható. Először azt kell tisztáznunk, hogy mit jelent ez a szó: „teher”, ti. az ember számára. Sok súlyos feladatot, kötelességet veszünk a vállunkra, és – megfelelő körülmények, feltételek esetén – egyáltalán nem érezzük tehernek, illetve szívesen vállaljuk: „édes teher!” Ilyen volna, ilyen elsősorban a gyerek, ha megfelelő körülmények között születik. A megfelelő körülmények minimumát említjük: van kenyere a családnak.

Ne menjünk vissza messzire a történelemben. Kéznél van egy adat a XVIII. századból: „A lakosság 80–90%-a létminimum alatt élt!” gyakori volt az éhínség. Amikor a XVIII. században heves vita folyik arról, hogy a szülők vagy az állam nevelje-e a gyereket, akkor ez a rettenetes statisztikai adat (80–90%) is belejátszik a vitába. A „szociális Plage!”, a társadalmi nyomorúság. A család nem tud kenyeret adni a gyerekeknek; adjon az állam, hiszen neki dolgoznak 8–9 éves gyerekek napi 13 órát a manufaktúrában, ahonnan ha megszöknek, „az állam”, a hatóság utánuk nyúl, visszahozza őket, s a munkapad mellé köti. A XVIII. században! A felvilágosodás századában. *Diderot* a családi nevelés mellett szól a vitában, a „szűk, kis család” mellett. De joggal kérdezhetjük, hol van a család, ha a gyerek 13 órát van távol otthonától, a munkában? Család az, amelyik nem tud kenyeret adni a gyerekeknek!? Azt kell mondanunk, hogy, amikor nem rituális, nem állami előírások nevében pusztítja el az anya gyermekét, akkor „felelőssége tudatában cselekszik”, hiszen tudja, hogy nem fog tudni kenyeret adni neki. „Humánus” módszerek nincsenek a születés meggátolására, az anya tehát megszüli gyermekét, aztán – legálisan-illegálisan – megöli. (A lányanyák gyerekeinek elpusztításáról azért nincs statisztika, mert a lány egész terhessége idején titkolja „állapotát”, titokban szüli meg és titokban el is pusztítja.) S itt ismét a gyerek születésének körülményeire utalunk: „társadalmi atmoszféra!” Rendkívül döntő jelentősége van ennek nemcsak a gyerek „léte-nem léte” szempontjából, hanem abból a szempontból is, hogy egész nevelése-fejlődése milyen lesz. Volt úgy, hogy az apák „szégyelték” gyerekeiket; a lánygyereket, olykor és részben, ezért is küldték kolostorba.

Ugyancsak a társadalmi atmoszférát kell említenünk, ha arról beszélünk, hogy „szégyen volt szoptatni a gyereket”, a szoptatást „utálatosnak”, „állatinak” minősítették, s

férjek súlyos fenyegetéssel kényszerítették feleségeiket arra, hogy „dajkaságba” adják csecsemőiket. Ezt a szegények és gazdagok egyaránt cselekedték. A „társadalmi atmoszféra” segített a lelkiismeretfurdalás feloldásában. „Nem ölték meg” a gyerekeket csak kiadták dajkaságba, esetleg „lelenházba” – állítólag *Rousseau* felesége is ezt tette – mintegy divat volt lenchézba adni a csecsemőt, esetleg, sőt többnyire úgy, hogy a gyerek nevét is elhallgatták. A szülők megszabadultak a „tehertől”. Ezekben a házakban óriási volt a mortalitás. Aki pedig nem pusztult el abból szolga, cseléd, stb. lett, többé-kevésbé felserdült korában. A gyerek kiadásának célja általában az volt, hogy megszabaduljanak a gyerektől. Voltak „magán-dajkák” is. Sőt volt idő, – a görög-latin irodalomból tudjuk – hogy a dajkák jól szervezettek voltak, a Colonna Lactarian árulták magukat; néhány csecsemőt vállaltak dajkaságba. A dajkáknál a halandóság ugyancsak igen nagy volt. *Loyd DeMause* (1975) idézi egy pap szavait, aki London egyik szomszéd körzetében lelkészkedett, ahol a dajkákhöz adott csecsemők egy év alatt – kettő kivételével – mind elpusztultak. Nem egyszer az anya úgy adta át csecsemőjét, hogy nyíltan-burkoltan biztatott a gyerek elpusztítására. A tömeges dajkaságba adás Angliában és Amerikában a XVIII. századig, Franciaországban a XIX. századig, Németországban a XX. századig tartott. A párizsi rendőrfőnök jelentése 1780-ból: 21000 újszülöttből 17000-et adtak ki vidékre dajkaságba; 2–3000 került gyerekotthonba-lenchézba. 700-at otthon nevelt a fogadott dajka, és kb. ugyanennyit szoptatott-nevelt az anya. *Dr. Hume* 1799-ben arról panaszkodik, hogy a dajkák a gyerekek ezreit pusztítják el. A gyerek a dajkának is teher, – különösen, ha „elfelejtenek” fizetni érte –, ezért – hogy nyugta legyen a gyerektől – egy bizonyos ópiumos-arzénos keverékkel („*Godfrey* szívcsépp!”) vagy alkohollal itatja, amitől a gyerek elalszik – esetleg örökre. Egy dajka, miután átvette a csecsemőt, így beszélt: „Te a bűn gyümölcse vagy, te nem tettél semmi rosszat, te ártatlan vagy... nemsokára elmész, szegénykém... és nem fogsz a pokolba kerülni, míg ha élve maradnál, és felnőnél, akkor bűnbe esnél és a pokolra jutnál.” A monológ után – mivel felmerült benne, hogy nem fognak fizetni a gyerekért – megölte a csecsemőt. *Rousseau* rendkívül figyelemre méltóan ír a kérdésről. Konstatálja az adott helyzetet: „... az anyák, megvetve legelső kötelességüket, nem akarják gyerekeiket szoptatni, ezeket bérencnők gondozására bizzák, kik idegen létüknél fogva csak azon iparkodnak, hogy minél kevesebb bajuk legyen a rájuk bízott gyermekkel, mely iránt anyai vonzalmat nem érezhetnek. Egy szabadon levő gyerekre szüntelen vigyázni kellene, de ha jól meg van kötözve, oda lökhetik valamely zugba, hadd ríjon aztán ameddig kedve tartja...” (*Rousseau*, 1975. 13. o.). A helyzetképhez még ez is hozzátartozik: „Meg nem elégedve azzal, hogy fiaikat nem szoptatják, azoknak világra hozatalát is kezdik restellni... Mihelyt ugyanis az anyai állapot teherré válik, csakhamar módot találnak attól végkép megszabadulni (*Rousseau*, 1975. 14. o.). Nem a dajka magatartásának ábrázolása itt az érdekes, hanem az anyáé, melyet azért ítél el súlyosan *Rousseau*, mert felismeri az anya-gyerek kapcsolatban a szoptatás jelentőségét: „...kevésbé van-e a gyermeknek anyja gondozására szüksége, mint csecseire? A tejet, melyet a csecsemőtől megtagad, más nők, sőt állatok is szolgáltatathatják, de az anyai gondozást senki nem pótolhatja.” (*Rousseau*, 1975. 15. o.). A szoptatás időszaka az anya-gyerek kapcsolat érzelmi megalapozásának az időszaka. Ha az anya vállalja a szoptatás kötelességét. A korabeli hely-

zet azonban az, hogy az anyák „úgy tettették, mintha szívesen szoptatnák gyermekeiket...” (Rousseau, 1975. 15. o.). Akkor már – írja Rousseau – „célszerűbbnek találom, ha egészséges dajka szoptatja a kisedet, mint (testileg-lelkileg) romlott anya...” (Rousseau, 1975. 15. o.). Rousseau „romlottnak” mondja azt az anyát, ki kitér a szülés és szoptatás kötelessége, feladata elől, mert előbbre valónak tartja a maga kényelmét, szórakozásait, léha életét, mint az anyaság „terhét”. Nem veszi azonban észre, hogy az anyák nagyobbik része nem saját kényelmét féltve, nem hiúságból tér ki a feladat elől, hanem attól félve, hogy gyermekét nem tudja felnevelni, nem tud neki kenyeret adni. A nyomor kényszeríti az anyákat, hogy gyermekeiket „bérencnökre” bízzák, hogy ezek (vagy ők maguk) különböző módokon elpusztítsák, eladják stb. *Th. Coran* 1741-ben Londonban azért nyitott lelenházat, mert – mint írta – fájt látnia, hogy a csatornában és a szemétdombokon hány csecsemő hal meg. Idézzünk még a beszámolókból: Londonban még a XIX. században is gyakran látni az utcára kített csecsemőket. *Luis Adamic* pedig arról számol be, hogy Kelet-Európában még a XIX. század végén is anyák-dajkák úgy ölik meg gyermekeiket, hogy forró fürdő után a hideg levegőre teszik ki, vagy olyan ételt tömnek belé, amitől gyomor- és bélgörcsei támadnak; a tejbe gipszet tesznek stb. Vagyis: a nyomorúság változatos módszereket sugalmaz a „teher”, a gyerek elvetésére. Kezdetben volt a Taigetosz, az újkorra változatos módszerek alakultak ki. A Taigetosz legális módszer volt, az újkorban (sőt: 374-től már) törvények tiltják a gyermekgyilkosságot, de a törvények nem szüntették meg a nyomort, amely miatt az anyák gyermekgyilkosokká lettek. A nyomort nem lehet egyszerű törvényekkel kiiktatni a társadalomból.

A dokumentumok külön beszélnek Kelet-Európáról, ahol még – írják – a XIX. században is „gyakran látni kített csecsemőket az utcán”, s nem veszik észre a dokumentumok összegyűjtői, hogy ez mennyire megkönnyíti a gyerekek ellen elkövetett merényletek, mindenféle visszaélések magyarázatát. A társadalmi forma, a tulajdon, illetve osztályviszonyok meghatározzák egy-egy ország kulturális állapotát, a műveltség és tudatlanság színvonalát: mélységben és terjedelemben. A keleteurópai feudalizmus (félfeudalizmus) iskolázatlanságot és tudatlanságot konzervált a fejlettebb nyugati országok kulturális viszonyaihoz képest. Nyomor és tudatlanság (babona) kézenfogva jár, s ezekben az országokban tovább virul a legsötétebb visszaélés is: a gyermekgyilkosság.

Rousseau fent idézett szavai azonban felvetnek egy fontos élettani-lélektani problémát: Az anyai ösztön és az anyai szeretet összefüggésének kérdését.

Az ösztön mindentől független, az élőlény életét, a fajta fennmaradását elősorban biztosító principium; idegen tőle minden ilyen meghatározó: jó-rossz; idegen az ösztöntől a szeretet fogalma is. Az anyai ösztön a gyerek megszületését biztosító erő. Az állat nem azért védi kicsinyeit, mert „szereti”; védőszárnyait ösztönerő mozgatja. Az anyai ösztön nem azonos az embernél az anyai szeretettel; egymást erősítő két kategória. Az anyai szeretet az anya-gyerek kapcsolatban alakul ki, az ösztönre épül... Ez magától értetődő: előbb lesz a gyerek, aztán kialakul annak szeretete? A meg nem lévő gyereket nem lehet szeretni. „... tessék csak az anyáknak maguknak szoptatni gyerekeiket... majd felébrednek a nemes érzések is a szívben” (Rousseau, 1975. 61. o.). A visszélések a gyerek ellen azért is történhetnek meg tehát, mert csak a pusztá ösztönműködés valósult

meg a nemzés és a szülés alkalmából. Az anyai ösztön működése ezzel de facto be is fejeződött. Az ember esetében azonban minden ösztönműködést ellenőriz a tudat. Éppen nem tudatalatti erők érvényesülnek az anya részéről a gyerek ellen elkövetett visszaélésekben – mint ahogy a mélylélektan feltételezi és ad absurd magyarázza –, hanem nagyonis, a tudat megfontolásai. Reális félelmek (félelem a nyomortól!), irracionális félelmek (babonás hit!), konvenciók, vallásos és világi jellegű téveszmék (ideológiák!) hatolnak be tudatunkba és megbénítják, kisiklatják a tudat működését: képessé teszik az anyát arra, hogy az anyai ösztön ellen, sőt – később – az anyai szeretet ellen cselekedjen, visszaéljen a gyerek kiszolgáltatott helyzetével. Az összes élőlény között csak az ember képes erre. S a tudat, az emberi tudat, amely az egész élő világ fölé emeli az embert, teszi erre képessé. Ami felemeli, az – embertelen körülmények között! – lealjasítja. *Rousseau* így mondja: „Minden állat épp annyi tehetséggel bír, amennyi élete fenntartására szükséges, egyedül az embernek van fölös számú tehetségei, és nem sajtyszerű-e, miszerint éppen ezen fölösleg okozza nyomorúságát?”

A mélylélektan legfőbb magyarázó elve a gyerekek ellen elkövetett merényleteket illetően az érzelmek ambivalenciájára vonatkozó hipotézis. *Freud* (1990) legizgalmasabb, és egyben legproblematisabb könyvében a *Totem és tabu*ban fejti ki ezt az elméletét. Olyan magyarázó elv ez, amellyel mindent, és mindennek az ellenkezőjét is meg lehet világitani. Így azt is, hogy az anya szereti gyermekét, és azt is, hogy gyűlöli, jutalmazza és bünteti; a gyerek gonosz és édes az anya számára, és még hozzá mindig egyszerre, egyazon időben; ilyen is, olyan is. Ez az a „double bind”- szituáció, „kétsarkú kötöttség”, ami az anya-gyermek kapcsolatban uralkodik, s mindent érthetővé tesz. Azt is, hogy az anya megöli gyermekét, azt is, hogy jutalmazza-bünteti. Mindezt az „ambivalencia” feltételezésével magyarázza a mai lélektan. De, ha ösztönéletünk, érzelmi-indulati életünk ambivalens, akkor hogyan lehetséges az, hogy „a történelem folyamán” egyre javul a gyerekekkel való bánásmód. *Loyd DeMause* (1975) ezt így illusztrálja: ha ma – mondjuk – Amerikában egy millió gyerekekkel bánnak rosszul, akkor ez azt jelenti, hogy valamikor a legtöbb gyerekekkel rosszul bántak... Ösztönéletünk nem ilyen rugalmas! Azt kell tehát inkább mondanunk, hogy nem ösztön- és érzelmi-indulati életünk „ambivalens”, hanem pusztán a viselkedésünk. A gyerek „teher”, ha „rossz”, akkor büntetjük; ha „jó”, (értsd: csendben van, nem zavarja a felnőttek nyugalmát!) megjutalmazzuk. Ilyen ambivalens a felnőtt viselkedése, és ugyanilyen a gyereké is: ha kedvére tesz a felnőtt, akkor „megjutalmazza”, megcsókolja, ha kedve ellen tesz, akkor (esetleg!) bele-rúg. Ez a tapasztalat, s ez a viselkedés: természetes. A szülő is, a gyerek is természetesen reagál: jóra jóval, rosszra rosszal. És mert ezek a reakciók esetleg egyik percről a másikra jelentkeznek, a szemlélőben azt a látszatot kelthetik, hogy érzelmi életünk, ösztönalkatunk „ambivalens”. Hogy konkrétan, hogyan jutalmazunk és hogyan büntetünk, az viszont már történelmileg –társadalmilag meghatározott. Bizonyos fenntartásokkal azt mondhatjuk, hogy a történelem folyamán mutatkozó társadalmi változások nyomán javul a gyerekek helyzete, csökken a kiszolgáltatottságuk.

Ellen Key felröpítette a jelszót: A XX. század „a gyermek százada!” Kétségtelen, hogy ma könnyebb gyerekeknek lenni, mint korábban volt, de hogy „boldog gyerekkorról” ma sem beszélhetünk, az vitathatatlan. Sőt, vannak kutatók, akik szerint éppen ellenke-

zöleg áll a helyzet. A „tradicionalis társadalomban” a gyerek boldog volt, fejtegeti *Philippe Ariès* (1973), mert nem érezte magát „másnak” mint a felnőttek, csak „kisebbernek”. Így is ábrázolták: a felnőttek kisebbre szabott ruháit hordta, egyformán érintkezett minden rangú és korú gyerekekkel-felnőttel. Szabad volt! Az újkor felfedezte a gyereket, – *mondja Ariès* – és ezzel rangsorolta, szubordinálta a „tirannikus család” tagjai közé, s a szabadság helyett korbács és karcer lett osztályrészévé. Egy mai szerző pedig egyenesen a gyermeki létet vonja kétségbe. A „gyerek”, mint ilyen csak fikció, nincs, hiszen a gyerekek ugyanúgy élnek mint a felnőttek: legalább 8 órát dolgoznak (tanulnak az iskolában, otthon stb.), s szabadidejüket ugyanúgy a TV előtt töltik álmosan vagy éberen, mint a felnőttek, ennek megfelelően a gondolkodásuk, érzelmviláguk is ugyanolyan sivárrágzattá válik mint a felnőtteké. Akármennyire is nem értünk egyet ezekkel a szerzőkkel, volna itt sok megfontolni való! *Ariès* gondolatmenetéből csak egyetlen kifejezést ragadunk ki: „tirannikus család”. Ahogy vesszük! Minden család, minden szervezett közösség tirannikus, diktatórikus abban az értelemben, hogy bizonyos törvények, rendszabályok, konvenciók stb. elfogadását és betartását előírja, megköveteli. A börtön és egyéb „javítóintézetek” igazolják ezt. A család is előír, és megkövetel bizonyos dolgokat, a gyerektől is. A kérdés csak az, hogy ezt hogyan teszi. A gyerek éppen akkor válik „teherre” igazán a felnőtt környezet számára, ha magára hagyják, abban az értelemben, ahogy ezt a „laissez faire” modern doktrína kívánja, ha nem tanítják meg alkalmazkodni, beilleszkedni, ha nem szocializálják-pacifikálják.

A pedagógiai gyakorlatnak (iskolában, családban) megvannak a pedagógiai és „antipedagógiai” módszerei a gyerekek szocializálására. Mondanunk is fölösleges, hogy csak a pedagógiai módszerek szocializáló-pacifizáló hatásában hiszünk. Az antipedagógiai módszereken át az út a börtönökhöz stb. vezet. A neveléstörténet egyetlen olyan munkát tart számon, mely az antipedagógiai eljárások felől szól a nevelésről. Ez a könyv – mint ismeretes – *Salzmann* (1887) híres-hírhedt *Rákkönyvecskéje*, amely arról szól, hogy mit kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy a gyerek megutáljon mindent, amit mi megszerettetni akarunk vele. S amikor ezt az „unikumot” említjük, gondoljunk arra, hogy *Anna Burr* 250 életrajzot vizsgált át – más-más korból – és egyikben sem talált boldog visszaemlékezést a gyerekkorra (*Vincze és Vincze* 1983). *Szt. Ágostontól Joycean, R. M. du Gard-on át Illyés Gyuláig* szépírói alkotások, tanulmányok százait sorolhatjuk az antipedagógia történetét illusztráló, dokumentáló művek közé. Arról szólnak ezek a munkák, hogy miként utáltatják meg a gyerekekkel a családban és az iskolában mindazt, amit megszerettetni akarunk velük. Mintha csak a *Rákkönyvecske* szellemében neveltek volna *Salzmann* előtt és után egyaránt.

A neveléstörténeti munkák csak a pedagógiai módszereket igyekeztek bemutatni. Ezért írhattuk le e tanulmány első mondatát: „A neveléstörténet = idill”. Sokat tanultunk az „idillből”, de a gyerek sorsa a történelem folyamán gyökeresen nem változott meg, amit az is mutat, hogy az egész haladó szellemű pedagógia – mintegy a XVIII. századtól – „a gyermek felszabadításáért” jelszót írta zászlajára. *Louis Despert* még 1916-ban is azt állapíthatta meg *Emotionally Disturbed Child* c. munkája első kiadásában, hogy az antikoktól kezdődően a felnőtteknek a gyerekekhez való érzelmi hozzáállása alig változott: szívtelenség és kegyetlenség jellemzi a felnőtt-gyerek kapcsolatot. S a pszichoanali-

tikus szemlélet alapján ez így természetes. Ez a „szívtelenség és kegyetlenség” ösztön-erőkből táplálkozik, tehát örök, megváltoztathatatlan. Illetve csak akkor volna megváltoztatható a felnőtt-gyerek kapcsolat (negatív, illetve: ambivalens) érzelmi jellege, ha egy-egy teljes generációt pszichoanalitikus kezelésnek vetnének alá; szülővé csak pszichoanalitikus kezelés után lehetne bárki. A mélylélektani kezelés ugyanis rádöbbené a szülőt arra, hogy „projiciál”, „identifikál”, „átvitellel él” stb. azaz, amikor a gyereket bünteti: saját maga bűneit vetíti a gyerekekre, és tudatalatti büntudatát reagálja le ilyen formán; tehát nem a gyereket veri, hanem önmagát. Más lapra tartozik, hogy a gyerek szenved.

A mélylélektani kezelés sok mindent felszínre hozhatna, ami kiegyensúlyozottabbá tenné az anyát lelkiéletében, megértőbbé tehetné indulataival és a gyerek indulataival szemben. Semmi okunk, hogy ennek a gyógymódnak az egyetemes hatását kétségbe vonjuk, amíg ki nem próbáljuk. De a gyerekekkel szemben elkövetett visszaélések végső okát – az antipedagógiai módszerek ismerete ezt igazolja számunkra – nem a pszichikus, hanem a tudati szférában kell keresnünk.

Mi van a tudatban? Mit tápláltak be az egyes történelmi korszakok emberének tudatába? Márcsak azért is a tudatról és nem a tudatalattiról kell beszélnünk, mert előbb alakul ki a tudat, s csak aztán a tudatalatti. Nos, mi van a tudatban? *Aristippus* azt írta, hogy az apa azt teheti gyerekeivel, amit akar. Ebbe a felfogásba belejátszik az a materiális érdek, amely abban ölt formát, hogy az apa – csak dicsérni lehet érte – azt akarja, hogy vagyona ne aprózódjék el, gyereke jó módon éljen, amint ő is jó módon él, és tudja, hogy ez jobb mint szegénynek lenni. Amikor *Aristippus* és mások is megfogalmazták az apára vonatkozó tételüket, amikor az apa ennek a tételnek a felhatalmazása alapján cselekedett, és halálra ítélte gyerekeit (mondván: gyenge, nem bömből elég hangosan a születéskor, nem életképes stb.) akkor talán már automatikusan, de tudatosan cselekedett. Olyan felfogásnak engedelmessé vált, amelynek alapján semmiféle „büntudat” nem kellett hogy kialakuljon benne. Emelt fővel vállalta a gyilkosságot, mint az a mai „hős”, aki a háborúban, az az SS-legény, aki a „Kristályéjszakán” ezeket mészárolt le. Döntő jelentősége van annak, hogy mit vár az embertől az a társadalom, amiben él. A társadalom erkölcsi normáit nem tudatalatti erők, hanem történelmi-társadalmi érdekek írják elő, a gyerekekkel szembeni magatartásunkat illetően is. Gondoljunk el: *Arisztotelesz* is azt mondta, hogy a „csenevész” gyereket nem kell felnevelni, és *Seneca* is helyesli a „beteg” gyerek megölését, azon az alapon, hogy a beteg állatot is megöljük, ami nem bűn, hanem az értelem parancsa. Igen ám, de az értelmet nagyon sokféle tényező befolyásolja. Ugyanazt a „csenevész”, „beteg” újszülöttet, életre ítéli az atyai értelem, ha elsősülött és fiú, akit halálra ítél, ha lány, netán harmadszülött fiú.

Mi van a tudatban? Babonás nézetek. S ezek nem a filogenetikus fejlődés természeti törvényeinek ereje révén, hanem történelmi-társadalmi szituációnak megfelelően kerülnek a tudatba. Babonás nézetek a földöntúli hatalmakra utalnak. Jó szellemekre: Mormo, Canida, Poine, Syberis, Acco, Empusa, Gorgo, Ephialtes; rossz szellemekre: Lamia, Lilith, akik a gyerekeket szőröstül-bőröstül felfalják, a torkát átharapják, a véré-velejét kiszívják stb. S a széphanzású neveket a hétköznapi boszorkánnyá, fekete emberré, mumussá, zsákos emberré, netán „kéményseprővé”, „Werwolffá”, „zsidóvá”, „cigány-

nyá” stb. koptatja. Mert nem a név a fontos. A lényeg: a megfélemlítés. A földöntúli hatalmak között örök életűnek látszik az „angyal-ördög” kettős. A „jó” gyerekek az anyyalka, a „rossznak” az ördög jelenik meg, még a zsidó-keresztény nevelésben is. Ha a csecsemő bömböl, ez jele annak – mondják egyes egyházatyák –, hogy bűn terheli, netán éppen „az ördög bújt bele”. Az ördög kedves bejárata a csecsemőbe az anus. Mindennek megvannak a pedagógiai (értsd: antipedagógiai!) rituális és világi konzekvenciái: köztudott, hogy a keresztelő az ördögűzés maradványa; pogány örökség, mert az antikok is ismerték a földöntúli hatalmakat.

A babonás gondolkozáson belül így merül fel a pedagógiai probléma: a gyerek rossz, vad; „a bűnös felnőtt kicsinyített mása”, „eredendően bűnös”, stb. Ha benne van az ördög már, akkor ki kell űzni belőle. Ezt nem egyszer olyan sikerrel teszik, hogy a csecsemő, a kisgyerek megfullad. Ha még nincs benne, útját kell állnunk az ördögnek. S megjelenik a kegyetlenül szoros pólya, amely ellen először csak *Rousseau* fog tiltakozni. De addig sok csecsemő megnyomorítását, esetleg halálát jelenti. De ne rugaszkodjunk el teljesen a rögzös talajtól. A csecsemő, a kisgyerek vagy éppen a járni kezdő gyerek „ön- és közveszélyes” sok bajt tehet, ha védjük, ha láb alatt van, egyaránt jó, ha pólyába csomagoljuk, az asztal lábához kötözzük stb. Hogy ezzel a testi-lelki fejlődését gátoljuk, az nem merül fel *Rousseau* előtt senkiben. A rituális előírások – (a szoros pólya elzárja az utat az ördög elől) – nem engedik érvényesülni a józan ész. A reformáció után a jó istent is bevetik „a gyerek érdekében” Légy jó – mondják – mert az Isten csak a jó gyerekeket szereti. „Isten a pokol szakadéka fölött tartja az embert, a pokol tüze fölött”, s ha rossz vagy... Cél: a gyerek megfélemlítése!

Csodálatos a gazdag fantázia, amellyel a történelem folyamán a gyerekek megfélemlítésének eszközeit kitalálták. Már az ókori gyerekek életében is ott van a megfélemlítés, mint a gyerekek kordában tartásának eszköze. Az életre ítélt gyereket állandó rettegésben kell tartani, mert a gyerek „vad”, „féktelen”. A megfélemlítés a rossz és jó szellemek állandó emlegetésével történt. Ahogy *DeMause* megfogalmazta: „a halál és a halál elleni küzdelem aurájában” élt a gyerek. A gyerek is küzd az életéért, a szülők is védik gyerekeiket a „gonosz” szellemek, a halál ellen. Egyes elméletírók ebben az összefüggésben is az ambivalenciára hivatkoznak. Íme – mondják – megfélemlíti, megveri, fenyegeti, de védi is. Hol van itt ambivalencia? Csak azt védi a gonosz hatalmak ellen, akinek megkegyelmezett, akit életre ítélt. Ebben éppen is az „anyai ösztön”, az „anyai szeretet” manifesztálódik egyértelműen és természetesen. Az anya mágikus világképének megfelelően óvja-védi gyerekét. Szemmelverés ellen (pénis-alakú) amulettel, más betegség ellen: hidegvízzel, tűzzel, vérrel, borral, sóval, vizelettel, mire mit írt elő „az orvos”. A felnőttek mindenkor engedelmisséget követeltek a gyerektől, s hogy engedelmes legyen, ezért kellett megfélemlíteni, fenyegetni, büntetni. Tortúrákat emlegetnek a gyerekeknek, amelyekkel Isten éppen a gyerekeket bünteti. Büntetik, fenyegetik, ijesztgetik a gyereket, ha sír, ha játszik, hogy ne sírjon, ne játsszék – a játékban az ördög incselkedését látták – s mert minden gyerek sír, minden gyerek játszik, akkor is, ha tiltják, minden gyereket büntettek és megfélemlítettek.

Jegyezzünk azonban itt meg valamit. Az ideológia ereje óriási! Mindazt, amit a felnőttek a gyerek ellen elkövettek, világképük, gyermekszemléletük szellemében követték

el. Babonás világnép, helytelen gyermekszemlélet („a gyerek a bűnös felnőtt kicsinyített mása!”). De ereszkedjünk ismét alá a rögs talajra: a felnőttek saját nyugalmaikat, kényelmüket (is) védték. (Csak zárójelben, bár nagyon érdekes: a széles gyakorlatba, az ideológiából mindig csak az megy át, ami bizonyos rétegek igaz vagy vélt érdekeit támogatja. Az egész makarencói pedagógiából „az idejében leadott pofon” frázisa ment át a pedagógusok gyakorlatába.) *Szt. Agoston* a *Vallomásokban* arról ír, hogy sok verést kapott, mert szeretett játszani. De a majdani *XIII. Lajos* francia királyról is tudjuk, hogy még császár korában is rémálmokat látott a gyerekkori rendszeres megveretése miatt. 25 hónapos korától kezdve minden reggel szabályszerűen megkorbácsolták, s királyként is erről álmodott.

Naplókból és naplók feldolgozóitól tudjuk, hogy a nevelők félelmetes bábukkal, álarcos figurákkal ijesztgették a gyerekeket, megfélemlítették őket, hogy este az ágyból ne merjenek leszállni, mert a „fekete ember” ott van a szobában, s ha csak moccani mernek, előjön és... A halálra rémített gyerekek nem mertek szólni félelmeikről senki-nek, mert nemcsak a nevelőnőtől féltek, hanem „a fekete embertől is.” A félelmetes babákat odaállították a gyerek ágyához, s az animista gondolkodásúvá nevelt gyerek valóban azt hitte, hogy a bábu él, s ha nem viselkedik a nevelő utasítása szerint, akkor rátámad, felfalja, vérét kiszívja stb. A gyerekek félelemérzésének kialakítása, állandó ébrentartása, fokozása volt a nevelés legfőbb célja, mert csak a megfélemlített gyerek „engedelmes” (értsd: nem mer sírni, nem mer játszani, moccani sem mer a felnőtt ellenére). S olyan tekintély igazolta ennek a nevelésnek helyességét, mint *Luther*, aki ezt mondta: „Jobb egy halott gyerek, mint egy engedetlen!” Ez a fajta nevelés formálta az embert „alattvalóvá”, aki kéjjel szolgál, kiszolgál mindenféle hatalmat. Az alattvaló mazochista-szadista indulatokkal van tele. Ezeket az indulatokat a nevelés azzal támogatta, hogy a szülők, a tanítók bűnözők nyilvános kivégzéséhez vitték el a gyerekeket, végignézték az akasztás „színhjátékát”, s mintegy narrátorokként erkölcsi prédikációt fűztek a jelenetekhez, majd hazatérve megkorbácsolták a gyerekeket, hogy ne felejtsek a látottakat, és a hallott erkölcsi szövegeket.

Az emberi csontváz, a hulla mutogatása is alkalmas volt a gyerekek megfélemlítésére, s annyira éltek ezzel a lehetőséggel is, hogy volt apa, aki arra kényszerítette gyerekeit, hogy megérintse a kihűlt emberi tetemet, ami természetesen borzalommal töltötte el a gyereket. Az apa ezt akarta. A borzalmat a gyerek is átélte, de hogy egy ilyen brutális élmény mit jelentett a gyerek további fejlődésében, lelki életében, azt nem tudjuk konkrétan megragadni. *Jean Paul Levana* című népszerű munkájában szól először a gyerekek ilyenforma brutális megfélemlítése ellen. De ekkor már 1803-t írunk.

A XVIII. század előtt – tehát „a gyerek felfedezésének százada” előtt – a felnőtt, a szülő, az anya általában csak akkor volt gyöngéd, ha aludt a gyerek vagy beteg volt, akkor mutatott-érzett szeretetet, ha a gyerek meghalt. *DeMause* 500 képet, festményt vizsgált meg különböző országokban, amelyeken a festő anyát és gyerekeit ábrázolja, s megállapította, hogy mindenütt szeretettel néz anyjára a gyerek, de csak kivételes az, hogy az anya nézi gyerekeit. Ami pedig a tanítókat illeti: – egy tanító kiszámította, hogy 911527 botütést, 124000 ostorcsapást, 136715 ütést kézzel és 1115800 pofont osztott ki

tanítványainak. Ezek az adatok akkor is jellemzőek, ha a tanító (öntelten) eltúlozta teljesítőképességét.

A gyerekek ellen elkövetett brutális visszaélések között külön kell szólnunk azokról az esetekről, amelyek megítélése a pszichiátria és nem a pedagógia hatáskörébe tartozik. Az általánosat – a pedagógiai eseteket el kell határolnunk a szélsőséges-különös esetektől. Az általánosról azt mondhatjuk, amit annakidején a „bűnelkövető” szülők, tanítók mondtak: „A gyerek érdekében” követték el, amit elkövettek: pincébe zárták, koplaltatták, megfélemlítették, ütötték-verték stb. A „Taigetosz-megoldás”, a dajkaságba adás is mintegy a közösség hozzájárulásával történt. Mit mondjunk azonban az ilyen esetekről: egy apa 9 hónapos fiának koponyáját szétverte, és tettét így magyarázta: „Azt hitte, ő az úr a házban, de én megmutattam neki...”; vagy: egy amerikai apa 1830 körül azt mondta el, hogy megkorbácsolta négy éves fiát, mert nem tudott olvasni, majd meztelenül megkötözve a pincébe zárta. S, mert a történelem mindig a „mához” szól, hogy a jelen okuljon a múltból, ideírunk egy mai történetet is. A Magyar Nemzet 1982. június 26-i számában ezt olvashatjuk: „... egyik általános iskola tanítónője megdöbbenve látta egyik nap, hogy az első osztályos Erzsike arcát véraláfutások borítják. – »Mi történt veled, Erzsike?« – kérdezte a gyereket. – »Anyuka megtaposott«, válaszolta halkán a kislány.” A tanítónő ezután levetkőztette Erzsikét, akinek úgyszólván az egész teste tele volt zúzódásokkal. – „Miért csinálta ezt veled anyukád?” – „Megtudta, hogy egyik osztálytársamat megpuszítottam...” Ennek az esetnek megítélése is túlmutat a pedagógia kompetenciáján. A pedagógus legfeljebb felteheti a kérdést: Mi érthette azt az anyát, aki „megtaposza” 6 éves kislányát, és mit kezdhet az átlag iskola olyan gyerekekkel, akik ilyen családi háttérből lépnek a tanterembe? Persze, ha a neveléstörténet el akar szakadni az idillek világától, efféle eseteket – pontos családrajzot, mikroszociográfiát – kell nyújtania. A családi nevelés kérdését ilyen életközépből kell tárgyalnia.

Maradjunk még egy darabig a jelennél, hiszen, ahogy a múlt idézésével a jelent is érthetőbbé tesszük, úgy a jelen tényei hitelesítik a történelem által feltárt, sokszor hihetetlennek tűnő, múltbeli gyakorlatot.

Járai Judit a Magyarország 1984. január 15-i számában *Kegyetlen szülők* című helyzetképében a jelenre vonatkozóan többek között ezeket írja: „Naponta két francia kisgyermek életét oltja ki a felnőttek féktelen állatiassága. Meglepően sok a brutális szülő... az olaszok körében... nem kevésbé komiszak az angol szülők sem... Nagybritanniában tavaly ötvenezernyi kisgyermeket szállítottak kórházba, testükön a szülői erőszak nyomaival... Magyarországon évente körülbelül 8000 kiskorú... válik bűncselekmény áldozatává... az elmúlt három évben 14 százalékkal emelkedett az ilyen jellegű bűnesetek aránya... a nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak száma mintegy 100000, ezzel szemben a nyilván nem tartottakkal együtt kb. 200000-en vannak.”

Nehéz volna említeni a brutalitásnak olyan fajtáját, amelyet az idők folyamán a gyerekek ellen ne követtek volna el. Sokszor zavarba jönnénk, ha megkérdeznék, hogy mi volt a legsúlyosabb visszaélés. Például nem tudnánk eldönteni, hogy a gyerek elpusztítása volt-e súlyosabb vagy a gyerek ellen elkövetett szexuális merénylet.

Gyerekek ellen elkövetett szexuális merényletek

Kezdjük a „biblia népével”. A zsidók általában elítélték a homoszexualitást, mindenféle szodomitaságot igyekeztek kiküszöbölni a nép életéből. Szigorú törvényeket hoztak a szexuális „eltévlyedések” megfékezésére. Mózes erőlyesen szólt a gyerekek „megrontása” ellen. De – érdekes –: ha 9 éven aluli gyerekekkel követték el a bűnt, akkor ezt nem tekintették szexuális aktusnak, ezért a felnőtten csak nyilvánosan megkorbácsolták. Ha ugyanezt 9 éven felüli gyerek ellen követte el a pederaszt, akkor megkövezték, ami azonos volt a halálos ítélettel (*Epstein*, 1948. 136. o.).

Általában keveset tudunk a gyerekek ellen elkövetett szexuális természetű visszaélésekről, mert a dokumentumokat ma is sokféle „lakat alatt őrzik a viktoriánus lelkületű levéltárosok”. Mégis elég anyag vált ismeretessé, hogy lássuk a háttorzongató tényeket. S azért, ami itt bűn, a felelősséget sem az istenekre, sem más hatalmakra nem háríthatjuk. Ami itt bűn – *Babits* szavaival szólván – „csak az ember vétkes abban”. „Az emberi természet?” Mai kutatók szívesen emlegetik az emberi természetet. Ezt teszik a gyerekek ellen elkövetett visszaélések egyetlen, kizárólagos magyarázó elvévé is. Ez ugyanolyan hiba, mint tagadni, elhanyagolni bármiféle humán jelenséggel kapcsolatban az „emberi természetet”. Nincs egyetlen magyarázó elv a visszaélésekre. Az emberi természetnek vannak „örök” jellemzői, a species meghatározói, de a visszaélések esetében legfeljebb az „aktuális” emberi természetre hivatkozhatunk. Az emberi természetet aktuálisan – mint már utaltunk erre – társadalmi, kulturális stb. tényezők erősen befolyásolják, például babonás nézetek, konvenciók, törvények. Ezen belül is megjelenik – és ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül – a normális mellett a patológikus. Ami a gyerekek ellen elkövetett visszaélések közül patológikusnak minősíthető, az epidémia szerűen terjedhet át a normálisakra is, és esetleg általánossá válik. Szinte azt mondhatjuk, hogy ez lesz a normális. Az antik világban olyan általánossá vált a gyerekek ellen elkövetett visszaélés a szexualitás területén, hogy már-már azt mondhatjuk: ez volt a normális, az általános. Azért válhatott általánossá, mert támogatta azokat az anyagi-társadalmi érdekeket, amelyekről a „Taigetosz-megoldás” kapcsán szóltunk.

A gyerekekkel üzőtt homoszexualitást feltétlenül „betegesnek” minősíthetjük, szemben a felnőttek között terjedő homoszexualitással. A felnőttek homoszexualitása egymás között egészen más természetű jelenség, mint a pederaszténia. A homoszexuális férfi – fejtegeti a mélylélektan – menekül a nőtől, szexuális fejlődésében megrekedt vagy regrediált az anális fázisba. A görög és római világ embere kifutotta a maga szexuális fejlődésének teljes pályáját, eljutott a heteroszexuális stádiumba, nemzett is egy-két gyereket a feleségével. De több gyereket nem akart. Ezért regrediált a korábbi fejlődési szakaszba. Azért választ gyereket partnerként, mert ez nem kíván kölcsönösséget. Az igazán homoszexuális partnerek kölcsönösen kielégítik egymást. A pederaszt az ókorban nem akar partnere lenni a gyerekeknek. Az is mutatja, hogy itt nincs szó homoszexualitásról, a szó mai értelmében. Az ókori férfi mondhatnánk „ráfanyalodik” a fiúszerelemre. Hogy aztán egyik-másik férfi „perverzszé” válik, az most nem tartozik ide. A fiúszerelem mindenesetre, úgy látszik, mégis jobb mint a masturbáció. A társadalmi-

anyagi érdek aztán megteremti a pedaszta igények kielégítésének legkényelmesebb módját. Képzőművészeti emlékek ábrázolják a jelenetet: felnőtt férfi és gyerek közötti szexuális aktus. Sehol a képen nem látható a gyerek nemi szervének megmerevedése, erekció. Ez mutatja, hogy a gyerek kasztrált. S ez kellett a tisztos antik férfúnak. Ő nem homoszexuális partner, csak a gyerek partner neki, az ő szexuális igényeit kielégítő „tárgy”. A gyereket sokszor, már a bölcsőben kasztrálják, mert fiúbordélyházba fogják küldeni vagy eladják, bérbeadják jómódú férfiaknak jó pénzért. De még arra is van utalás, hogy politikai karriert szánnak a gyerekeknek a szülők, azért kasztrálják, hogy majd előkelő „pártfogója” segítse ebben a karrierjét. Minden görög városban volt fiúbordélyház, nyilván a kevésbé jómódú férfiak látogatták ezeket, akik nem tudtak saját használatra bérbé venni egy-egy gyereket, ifjút. Volt olyan város, ahol szabad ifjakkal tilos volt a szexuális kapcsolat. Ezeken a helyeken rabszolgák gyerekeivel bonyolították le a férfiak „szerelmi” ügyeket. Előfordult, hogy az arisztokrata gyerek egy rabszolga fiúval látta apját együtt hálalni, szemtanúja volt a konkubinátusnak, mert az apa „szabályos” házastársként élt a fiúval, esetleg „szabályos” mézesheteket is végigéltek az apák gyerekeik szemeláttára. S mivel az efféle életmód szinte általános volt, azt mondhatjuk, hogy ilyen atmoszférában nevelkedett az ókorban a gyerek, s felnőve, férfivé válva ugyanazt az életmódot folytatta, amit apja részéről látott: „a születésszabályozás” érdekében.

Platon államelméletének azzal a részletével szemben, hogy ti, a gyerekeket közösen kell nevelni, *Arisztotelesz* azt veti ellen, hogy ha így lenne, akkor azok a férfiak, akik majd fiúkkal fognak hálalni, nem fogják tudni, hogy vajon nem a saját gyerekekkel hálnak-e, ami *Arisztotelesz* szerint „a legilletlenebb” dolog... Általában 11–12 éven aluli „gyereket nem igen választottak partnerként a férfiak, kivéve a pedagógusokat, akik hosszú, kemény bottal” kényszerítették tanítványaikat szolgálatra. A pedagógusok között olyan gyakori volt az „eltévelyedés”, hogy törvényt kellett hozni, hogy az iskolákat és tornacsarnokokat sötétedéskor be kell csukni, s kivilágosodás előtt nem szabad kinyitni.

Amikor azonban a bűn, a korrupció, a visszaélés általános, akkor már a törvénynek kevés a fogantója. Ilyen kérdések foglalkoztatják a korabeli moralistákat: „lehet-e szófogadatlanak nevezni az olyan fiút – kérdezi a római *Szókratésznek* emlegetett *Musonius Rufus* –, akít az apja gyalázatos életre kényszerít azért, hogy pénzt kapjon, a fiú ellenáll az apa akaratának?” Az általános „közvéleményt” *Martialis* fogalmazta meg. Ezt írta: a természet úgy intézkedett, hogy a férfi választhat a nő és a fiú között, mindenki válassza, ami neki tetszik. *Plutarchos* ingadozott a gyerekek ellen elkövetett visszaélések kérdésében, általában a homoszexualitás tekintetében. Megérti az apát – írja – aki ellenáll a csábításnak, gyereke elcsábításának, de ha arra gondol, hogy olyan kiváló férfiak üzték a gyerekekkel való szeretkezést, mint *Szókratész*, *Platon*, *Xenophon*, akik „az erkölcs legmagasabb csúcsára vezették az ifjakat”, akkor nem tudja elítélni a szerelemnek ezt a formáját. Két latin történész is ír a kéjenc *Tiberiusról*, *Suétón* és *Tacitus*. Azt írják, hogy a császárt fürdésnél kisgyerekek úszkáltak körül, nyalták, harapták, szeméremtestét, mellbimbóját szopták stb. Lehet, hogy ez afféle pletyka csupán, akkor is jellemző a kora, az atmoszférára, hogy ilyen természetű pletykák keletkeztek és hitelre számíthattak. Az analízis technika mellett tehát az orális, a felláció is divatos volt. Azokból a fiúszere-

tökből, akik nem voltak kasztrálva, felnőttkorra – írja *Arisztotelesz* – véglegesen homoszexuálisok lettek.

A kereszténységgel új gyermekszemlélet jelenik meg: „A gyerek ártatlanságának hitte” uralkodik. Ez nem azt jelenti, hogy megszűnik a brutalitás a gyerekekkel szemben. Ellenkezőleg. Nem árt – gondolja a jó középkori hívő – ha a gyereket „ártatlansága érdekében” megverik, edzik állhatatosságát a „hússal”, az ördög incselkedésével szemben. A kolostori nevelésben olyan „tanrendi helye” van a megveretésnek minden nap, mint mondjuk, a Biblia-olvasásnak. A középkori gyerekek olyan természetesen vélik mindennapi megveretésüket – írja például *Finánczy* is, – hogy szinte észre sem veszik. A gyerekek részéről azonban szó sincs ilyen természetellenes reagálásról. A gyerekek kiszolgáltatottak, tehát mindent túrnek, csak ritkán láznak fel a kegyetlen bánásmód ellen. De olykor-olykor kigyulladnak a zárdák, a kolostorok. (*Rachilde*, 1923). A lázadásban a gyerekek egészséges tiltakozása jelenik meg a papi terrorral szemben. A középkorban általában hallgatnak a szexuális kérdésekről, hamu alá rejtik, s igyekeznek elhíttetni az emberek önmagukkal és másokkal, hogy a gyerekeknek nincsenek szexuális problémáik. *Giovani Dominici* 1405-ben a gyerek „korlátozott ártatlanságáról” ír, a szeméremérzék fontosságát hangsúlyozza, és inti a szülőket, hogy legyenek elővigyázatosak, mert ha a gyerek meztelenkedést lát, szexuális dolgokról hall, akkor nem fejlődik ki benne a szeméremérzés.

A XVII–XVIII. században megindul a küzdelem a szexuális visszaélések ellen. A visszaélések ellen úgy harcoltak, hogy visszaéléseket követnek el a gyerek ellen. Az egész filantropista mozgalom harcot jelent a gyerekkori-ifjúkori szexualitás ellen. Büntetik a gyereket, az ifjút, ha onanizál, ha babrálja nemi szervét. Rettenetes megfélemlítéssel dolgoznak: megvakul, megőrül – mondják – aki onanizál. Kasztrációs félelmet keltenek a gyerekekben; azzal fenyegetik, hogy levágják a fiú penisét, ha babrálni meri. Mindent egybevéve kb. 200 évig folyt a brutális küzdelem a gyerek nemi szerve ellen. Ez már a polgárság harca „antiszex” beállítódottságának jegyében.

A filantropista mozgalom nagy ellentmondása, hogy ekkor beszélnek először a pedagógiában nyíltan a szexuális problémáról, és ugyanakkor a legszélsőségesebb, „antiszex” álláspontot képviselik. Likvidálni szeretnék a gyerekek és ifjak életéből a szexualitást. Éjszakára valósággal kényszerzubbonyba kötik a gyerekeket, nehogy hozzáférjenek nemiszervükhöz. Ugyanakkor a polgárság cselédekre, szobalányokra bízta a gyerekek nevelését, hogy az apák is, az anyák is élhessék a maguk kényük-kedvük szerinti életét. A cselédek, a szobalányok viszont összezárva „védenccikkel” úgy állnak bosszút a gazdáik részéről ért sérelmeiken, hogy a maguk örömeire – „elcsábítják” a már elcsábítható védencciket; halálos félelemben tartják a kisebbeket, hogy ne kelljen foglalkozni velük, nemi szervüket babrálgatva elaltatják, elbódítják a lefektetett gyereket, hogy maguk is némi szórakozás után nézhessenek.

Önéletrajzírók gyakran számolnak be arról, hogy miként csábította el őket serdülő korukban a nevelőnő, a cselédlány stb. Az egyik szerző figyelmezteti a szülőket, hogy nincs veszedelmesebb, mint szobalányra vagy zárdában, kastélyban, internátusban elzártan nevelkedett fiatal nőkre bízni a gyereket, mert ezek – elfojtott szexualitásuk kiélésére – mindenre képesek, amit egy hozzájuk illő fiatalember előtt szégyellnének.

A gyerek-anya kapcsolat jellege a történelem folyamán állandóan változik. A változás az egyes társadalmi formákon belül is megfigyelhető. Feltűnő változás észlelhető például a polgári társadalomban az ipari forradalom kirobbanása nyomán. A változásba erősen belejátszott a tankötelezettség, általában a közművelődés szervezése, emelkedése, ami az egyéni- és a köztudat formálódását, változását jelenti. Szükségszerűen a korai polgársággal egyidejűleg jelenik meg *Locke* és *Helvetius* megfogalmazásában a „tabula rasa” gondolata, a nevelés mindenhatóságának feltételezése. A forradalmi polgárság féktelen optimizmusában azt hiszi, hogy felszabadíthatja magát minden testi-lelki-társadalmi korlát alól, a gyerek testét-lelkét úgy formálhatja, ahogy akarja: „A nevelés mindenható!” Megindul a gyermek tanulmányozása, hogy megismerhessük és felszabadíthassuk a gyereket. A gyerek felszabadításának kérdése pedagógiai-lélektani kérdéssé szűkül. Nem kétséges, hogy ezzel új fejezet kezdődik az anya-gyerek, felnőtt-gyerek kapcsolat történetében, fejlődésében, de a visszaélések – különösen, ami a családi és iskolai nevelés gyakorlatát illeti – a mai napig sem szűntek meg.

Az elmélet és a gyakorlat szinte ijesztő divergenciájának vagyunk tanúi a „gyermek századában”, a XX. században. Az elmélet megtette a magáét, a kutatók feltárták azokat a problémákat, amelyeket a pedagógiai gyakorlatban meg kellene oldani a „boldog gyerekkor” biztosítása érdekében. Az elméletírók látják azt is, hogy a gyakorlat útjában a társadalom, a társadalmi rendszer jelenti a legnagyobb, a legyőzhetetlen akadályt. Hogy mennyire látják, azt az mutatja, hogy „sziget-iskolára” tesznek javaslatot: kivonulnak a gyerekekkel a társadalomból, a megrontó társadalomból. Szigeten, „szent szigeten” akarják megvalósítani a gyerekek nevelését. Ez az, ami megoldhatatlan! Amikor ezt – napjainkban – felismerik az elméletírók, akkor hadat üzennek az iskolának, a nevelésnek általában. A hadüzenetben ez áll: „Schafft die Erziehung ab”, „Mondjatok le a nevelésről!” mert a nevelés minden formája csak akadályozza a gyerek ősi, eredeti erőinek, adottságainak kibontakozását (antipedagógia). Ilyen elképzelésekről írak: „Une société sans école”, „Társadalom iskola nélkül”. Vagyis: a századforduló körül kialakult „modern” neveléstudomány a középkori módszerekkel dolgozó iskola és nevelés ellen hirdett harcot, a rossz iskola, a rossz nevelés helyett jó iskolát, jó nevelést akartak szervezni. Ez a jó szándék *Montessoritól Neillig* jellemezte a XX. század haladó pedagógusait. Azt hitték, hogy függetleníthetik az iskolát, önmagukat, a gyerekeket a megrontó társadalom hatásától, és felnevelhetik az „új embert”, s ez majd megteremti az új társadalmat, az emberszabásúbb társadalmat. Szembeállnak társadalmukkal, mert látják annak emberellenes tendenciáját, de a társadalmi harc helyett a passzív rezisztenciát vállalják: kivonulnak a társadalomból „szent szigetjeikre”.

Ezek a sporadikus vállalkozások ideig-óráig látványos eredményeket tudtak elérni, szép illúziókat ébresztettek az álmódosásra mindig hajlamos pedagógusokban. A két világháború között *Maria Montessori* majd *A. S. Neill* nevelési módszeréért lelkesedett a gyermek „felszabadítását” követelő pedagógia. Ma pedig már 180 fokos fordulat tanúi vagyunk. A XX. század ártatlan – a neveléstudományt megtermékenyítő – tévedései nyomán megjelent a veszedelmes tévedés: az antipedagógia. Ez a nevelés minden formáját merényletnek minősíti a gyermek ellen, mindenfajta nevelést „fekete pedagógiának” nyilvánít.

A fekete pedagógia nem fő vonala a nevelés történetének. Fény mellett az árnyék. Számolnunk kell vele. Ha nem szólunk róla, hamis képet adunk a nevelés történetéről.

Irodalom

- Ariès, Ph. (1973): *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Editions de Seuil, Paris.
- DeMause, L. (1975): *The History of Childhood*. Harper and Row, New York.
- Despert, J. L. (1970): *The Emotionally Disturbed Child – Then and Now*. Doubleday, New York.
- Epstein, L. M. (1948). *Sex Laws and Customs in Judaism*. Bloch Pub. Co., New York.
- Fináczy Ernő (1922): *Az ókori nevelés története*. Hornyánszky, Budapest.
- Freud, S. (1990): *Totém és tabu*. Göncöl Kiadó, Budapest.
- Hunt, D. (1970): *Parents and Children in History. The Psychology of Family Life in Early Modern France*. Basic Books, New York.
- Paul, J. (1963): *Levana oder Erziehlehre* (Hrsg. v. K. F. Fischer). F. Schöningh, Paderborn.
- Payne, G. (1916): *The Child in Human Progress*. OUP, New York.
- Rachilde, M. E. (1923): *A nőstény farkasok lázadása*. Franklin, Budapest.
- Rheingold, J. C. (1967): *The Mother, Anxiety and Death. The Catastrophic Death Complex*. Little Brown, Boston.
- Rousseau, J. J. (1975). *Ouvres complètes*. Pleiade, Paris.
- Salzmann, C. G. (1887): *Ameisenbüchlein oder Anweisung zu einer vernünftigen Erziehung der Erzieher*. P. Reclam, Leipzig.
- Taylor, G. R. (1974): *The Angel Makers. A Study in the Psychological Origins of Historical Change*. Dutton, New York.
- Ussel, J. (1977): *Sexualunterdrückung: Geschichte der Sexualfeindschaft*. Focus Verlag, Geissen.
- Vincze László és Vincze Flóra (1983): *Lélektani és pedagógiai tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Vincze László

ABSTRACT

LÁSZLÓ VINCZE: AN APPENDIX TO THE WORKS OF HISTORY OF EDUCATION

The history of education has concentrated mainly on the idyllic which is only one side of reality. To conceal certain elements of reality is forgery, says the author, which an educational historian cannot allow. The paper discusses crimes committed against children in three groups: (1) infanticides, (2) punitive measures brought against children, (3) child sexual abuse. It describes these astonishing cruelties starting from the ancient Greeks. Rousseau was the first to protest against all these. An important statement by the author is that this is not a psychological but rather a social-economic problem. The „Taigethos” method, for example, was used as birth control or family planning device in ancient times. The author also refers to those abuses that have a psychological explanation as their basis but their number is very low. The indirect way of killing a child was to hand it over for nursing so as to get rid of him/her. Most of the children died at their foster parents. The author also presents the different psychological explanations of abuse with special regard to psychoanalysis and gives a criticism of them.

MAGYAR PEDAGÓGIA 91. Number 3–4. 195–214. (1991)

Levelezési cím / Address for correspondence: Vincze László, H-1137 Budapest, Szent I. Park 17.